

**Prilozi poznavanju zlatarskih radova
u Hrvatskoj**

Opisujući starine župne crkve u Bednji prof. Đuro Szabo¹ spominje nekoliko komada baroknog crkvenog posuđa i upozorava da je »najljepši i najznatniji kalež odnio biskup Strossmayer u Đakovo. Po Kukuljeviću² bio je na njem natpis: S. O. O. P. 1493. oko slike Korvine sa žezlom i gavranom u lijevoj ruci, a pod tim: S. E. — I. B. — V. Z. M. IHESVS«.

U inventaru biskupske nadarbine đakovačke³ spominje se pod br. 94 taj kalež s kratkim opisom i bilješkom: Ovaj je kalež biskup Strossmayer našao u Bednji sav razlupan i prekupio ga pa u Beču popravio.

Sada je kalež izložen u Dijecezanskom muzeju u Đakovu pa je moguće Kukuljevićeve podatke djelomice ispraviti i dopuniti. (Sl. 1. i 2.).

Kalež je izrađen od pozlaćena srebra, iskucan, djelomice liven, graviran i na proboj izveden, s nešto ukrasa u emajlu. Podnožje mu je šesterolisno, horizontalnog ruba koji nije posve ravan, nego mu je vanjska polovica, istaknuta uzdužnim hrptom, blago koso spuštена. Uspravni dio stepenice podnožja izveden je na proboj nizom četverolista u kosim četvorinama. Na gornjim horizontalnim ploham stepenice izmjenično su gravirani i aplicirani liveni medaljoni. U graviranim medaljonima prikazani su: a) muškarac u kratkom kaputu s krunom na glavi, sa žezlom u desnoj ruci, a u lijevoj mu je neki okrugao predmet na kome stoji ptica. Na natpisnoj vrpici oko tog lika su slova: S. O. O. P. i godina 1493. — Desno od tog medaljona, nakon jednog livenog, nalazi se u graviranom medaljonu b) okrunjena Bogorodica koja sjedi držeći ljevicom žezlo, a desnicom malog Krista s nimbom koji desnicom drži jabuku. Na natpisnoj vrpici oko njih: S. M. H. V. — Nakon idućeg livenog medaljona nalazi se u trećem graviranom medaljonu c) sv. Margareta koja desnicom drži na uzici malog zmaja, a ljevicom palminu granu. Na natpisnoj vrpici oko lika: S. M. O. P. U livenom medaljonu desno od graviranog s datumom prikazan je reljefni dopojasni lik sv. Petra s ključem u desnoj, a s knjigom u lijevoj ruci. Iznad njega je natpisna vrpca: ST. PETRV. Na livenom medaljonu lijevo od graviranog s godinom 1493. nalazi se reljefni dopojasni lik koji zacijelo prikazuje sv. Veroniku kako drži raširen rubac. Na njemu je također reljefno izrađena Kristova glava. Natpisna vrpca u gornjem dijelu medaljona nosi

¹ »Vjesnik Hrvatskog arheološkog društva, nove serije sv. XIV«, Zagreb 1915—1919, str. 71.

² Ivan Kukuljević Sakcinski, »Nadpisi sredovječni i novovjeki«, Zagreb 1891, str. 4, br. 11: Bednja, u župnoj crkvi na kaležu Korvinovom od pozlaćena srebra, s udjelanom slikom Ivana Korvina držeća u desnoj ruci žezlo, u lijevoj okrunjena gavrana. Oko slike slova: S. O. O. P. 1493. Na podnožju S. E. — I. B. — V. Z. M. — IHESVS. U napomeni: Sada nalazi se ovaj kalež u sbirci biskupa Strossmayera.

³ U arhivu đakovačke biskupije pod naslovom »Inventar biskupske nadarbine đakovačke«, sastavljen prigodom njezine predaje preuzv. gospodinu biskupu dru Ivanu Krapcu god. 1910.«

inicijale: S. E. Na trećem livenom medaljonu je reljefni lik sv. Ivana s kaležem u lijevoj ruci iz kojeg se uzdiže zmija. Na natpisnoj vrpici u gornjem dijelu: ST. IOHANNES, — Srednji dio podnožja uzdiže se stožasto s 12 uspravnih rebara. Ispod i iznad nodusa su šesterostrani članci noge. Donji s graviranim lisnatim motivima u četvorinastim poljima, a gornji s jednakim motivima na emajlnoj, tamnozelenoj pozadini. Nodus u obliku veoma sploštene kugle s horizontalnim rebrom po sredini i sa 6 rebara na gornjoj i donjoj strani. Između tih rebara u gornjem dijelu su laticasta polja s graviranim motivima različitih gotičkih mrežišta, a u donjem dijelu sa šest iskucanih, glatkih srololikih motiva. Na sastavcima rebara smješteno je šest izdanaka u obliku rombova s tamnozelenom emajliranom pozadinom na

kojoj su slova: **† H E I S V**

Čaška kupe (košarica) ima u donjem dijelu gravirane motive tri reda spuštenih ljsaka, a gornjem dijelu, odvojenom nareskanom, okruglom letvicom, izvedeni su na proboj motivi uspravnih lisnatih grana između kojih su manji uspravni listovi. Kupa kaleža ima glatke kose stijenke.

Kalež je u dosta dobrom stanju. Tek je nešto oštećen i napuknut gornji dio podnožja, ali je odozdo poprpan lemljenjem.

Visok je 20,1 cm, promjer podnožja iznosi 12,9, a kupa 10,3 cm.

Okrunjen lik na jednom od graviranih medaljona podnožja, koji je Kukuljević smatrao slikom Korvinovom sa žezlom i gavranom, bez sumnje prikazuje sv. Osvalda.⁴ Na to upućuju njegovi atributi kao i inicijali u natpisnoj vrpici. Osvald je bio kralj Northumbrije u 7. stoljeću. Pokrstio se u Škotskoj i zatim širio kršćanstvo u svojoj zemlji kao i u Wessexu, gdje je uzeo za ženu kćer tamošnjeg kralja. Elementi iz različitih germanskih saga upleteni su u njegovu svetačku legendu pa se uz jednu takvu priču vezuju i atributi koje vidimo na bednjanskom, đakovačkom kaležu. Osvald je — po legendi — poslao svojoj odabranici vjerenički prsten po njenom gavranu, jer bi njen otac svakog prosca koji bi lično došao dao smaknuti.⁵ Često je sv. Osvald prikazan s gavranom i žezlom. Predmet koji kao da je vladarska kugla u ljevici sv. Osvalda na bednjanskom kaležu vjerojatno bi trebalo da prikazuje kuglastu posudu, kakvu također često nosi taj svetac kao svoj atribut. Ta posuda treba sjećati na njegovu darežljivost prema siromasima. Po legendi je za neke uskršnje gozbe, kad su siromasi došli moliti milostinju, podijelio im ne samo hranu, nego i dijelove srebrnog pladnja na

⁴ U biskupskoj knjižnici u Đakovu čuva se pod brojem 1533 primjerak kronike koju je štampao Anton Koberger u Nürnbergu iste 1493. godine kad je nastao i bednjanski kalež. U toj kronici, koju su uresili drvorezima Michael Wohlgenuth i Wilhelm Pleydenwurf, nalazi se na foliju CLIV S. Oswaldus prikazan s istim atributima kao na kaležu. Zahvaljujem se ravnatelju muzeja Monsgru Josipu Sokolu i hagiografu g. Dimitriji Dragutincu, župniku u Strizivojnoj koji su me upozorili na tumačenje lika sv. Osvalda nürnbergskom kronikom. Veoma sam zahvalan biskupu đakovačkom g. Stjepanu Bäuerleinu koji je na moju molbu provjerio moje čitanje napisa oko lika Bogorodice Natpis po mišljenju g. biskupa može značiti S(ancta) M(aria) H(ave) V(irgo). Oblik have umjesto ave upotrebljava se u nekim liturgijskim tekstovima, a moguće je i čitanje S(elige) M(aria) H(ilf) V(ns).

⁵ Karl Künstle, »Ikonographie der christlichen Kunst«, 2. Band, Freiburg im Breisgau 1926, str. 481.

Sl. 1. Kalež iz 1493 godine, Đakovo, Dijecezanski muzej

Sl. 2. Detalj podnožja kaleža iz 1493 godine s medaljonima Sv. Margarete, Veronike, Osvalda i Petra Đakovo, Dijecezanski muzej

kome se hrana nalazila.⁶ Budući da je pladanj prilično nespretno prikazati kao atribut, zamijenjen je redovno takvom kuglastom posudom, nalik na ciborij.

Inicijale u natpisnoj vrpici: S. O. O. P. vjerojatno treba dopuniti kao Sancte Osvalde ora pro (nobis). Na medaljonu s likom sv. Margarete nalazimo slično: S. M. O. P. To zacijelo treba dopuniti kao Sancta Margareta ora pro (nobis). Inicijali S. E. uz lik s Veronikinim rupcem zacijelo znače Sacra Effigies. Tako je nazivan rupcem s Kristovim likom koji se već od ranog srednjeg vijeka štuje u Rimu, a od kraja 13. stoljeća izlagan je povodom velikih svetkovina u crkvi sv. Petra.⁷

Kukuljević spominje da se na podnožju bednjanshoga kaleža nalaze osim inicijala S. E. još I. B. — V. Z. M. i IHESVS. U natpisnoj vrpici uz lik Bogorodice u jednom od graviranih medaljona napisano je slovo S obratno. Zacijelo je zbog toga Kukuljević uzeo kao da je napisano Z. M. Držim da bi inicijali S. M. H. V. mogli značiti Sancta Maria hilf uns. Takav se naziv često nalazi u to vrijeme.⁸ IHESUS je natpis na nodusu. Tek su slova malo izmiješana, možda kod popravka u Beču, pa zapravo piše IHESVS. — Ne znam kako bih protumačio Kukuljevićevu bilješku da se na kaležu nalaze i inicijali I. B. Možda je on tako čitao slovo H. Ti inicijali u njegovu prijepisu nalaze se na mjestu gdje manjka slovo H iz natpisne vrpce oko Marijina lika.

Ostale natpise uz likove sv. Petra, Ivana i Margarete Kukuljević nije zabilježio.

Szabo upozorava⁹ da se u Bednji spominje župnik Stjepan u popisu župa iz 1501. godine, a da je moguće da je crkva tu postojala već i u XIV stoljeću. Stara

crkva, koju opisuje vizitacija iz g. 1666, zamijenjena je početkom XIX stoljeća novom. U staroj crkvi, prekrutoj tabulatom u ostalim dijelovima osim presvođenog svetišta, nalazili su se oltari bl. dj. Marije, sv. Petra i sv. Križa. Možda su i likovi svetaca prikazani na bednjanskom kaležu u vezi sa štovanjem Bogorodice, sv. Petra i sv. Križa u bednjanskoj župnoj crkvi. Štovanje sv. Osvalda kao sv. Ožbolta veoma je rašireno u Sloveniji. Zacijelo je odatle doprlo i u Zagorje u doba kad su krajem XIV stoljeća knezovi Celjski dobili od Sigismunda Zagorsku županiju.¹⁰ Kult sv. Osvalda širili su tzv. škotski monasi, benediktinci koji su djelovali osobito u južnoj Njemačkoj, Austriji i pronijeli štovanje tog sveca alpskim krajevima.¹¹

Moguće je da su 1493, kad je nastao bednjanski kalež, naručitelji odabrali tog sveca da bude prikazan na podnožju upravo u onom glavnom medaljonu gdje je smještena i godina postanka zbog toga što je gavran s prstenom bio ne samo atribut sv. Osvalda, nego i znak u grbu Ivana Korvina, a on je 1489. postao gospodarom Zagorja. Nakon smrti 1504. godine pokopan je u obližnjoj Lepoglavi.

Bednjanski kalež, koji je biskup Strossmayer sačuvalao u đakovačkoj dijecezanskoj zbirci, veoma je vrijedan primjerak kasnogotičkog kaleža, a možda je i rad kojeg domaćeg majstora. U to doba poznati su u Zagrebu i Varaždinu zlatari kojima se mogao povjeriti i znatan zadatak, kao npr. srebrn relikvijar za mumiju nevinog djeteta koju je navodno kralj Andrija II donio iz Palestine, a bila je jedna od osobito vrijednih relikvija zagrebačke katedrale. Zagrebački kaptol povjerio je izradu tog relikvijara zagrebačkim majstorima Pavlu i Benediktu 1455. godine.¹² I Varaždin je imao u to vri-

⁶ *Künstle*, nav. dj., str. 481. — Kukuljević navodi da se u ljevici tog lika na bednjanskom kaležu nalazi okrunjen gavran. Zaista se na gavranovoj glavi nalazi nešto nalik kruni s tri zupca. Kukuljević ne spominje kuglast predmet ispod gavrana.

⁷ *Künstle*, nav. dj., Band I, 1928, str. 591.

⁸ Usp. npr. na zvonu iz 1488. godine (*Karl Walter*, »Glockenkunde«, Regensburg-Rom 1913, str. 269.

⁹ VHAD, n. s. XIV, str. 68.

¹⁰ VHAD, n. s. XIV, str. 26.

¹¹ *Künstle*, nav. dj., Band II, str. 480.

¹² *Ivan Krst. Tkalčić*, »Isprave XV vijeka iz »crvene knjige« zagrebačkog kaptola«. Starine XI, Zagreb 1879, str. 29. — Isti, »Povijesni spomenici... Zagreba«, sv. II. str. CLIII. doc. 183. 184.

jeime uglednih zlatara, pa se i varaždinsko sudačko žezlo sa zapisom iz 1464. godine pripisuje jednome od njih.¹³ Možda će dalja arhivska i terenska istraživanja pomoći da se s više sigurnosti provjeri mogućnost domaće provenijencije bednjanskog kaleža, no u svakom slučaju je on kvalitetom izradbe jedan od najvrednijih spomenika zlatarstva u Hrvatskoj sačuvan iz tog doba.

¹³ *Krešimir Filić*, »Franjevci u Varaždinu«. Varaždin 1944, str. 117, upozorava na tri varaždinska zlatara: Franja, Jurju i Henrika koji se 1454—1464. spominju u varaždinskim aktima. Dopusna mogućnost da je jedan od njih vjerojatno izradio spomenuto žezlo iz 1464. godine. Zlatar Bartolomej bio je 1521. i 1522. gradski sudac u Varaždinu. Usp. *Krešimir Filić*, »Spomenica Varaždinskog muzeja«, 1935, str. 8, bilj. 6. 1519. godine potvrdio je Ljudevit II zagrebačkim zlatarima povlastice što su ih oni pribavili od budimskih zlatara još za vrijeme njegovih preda, dakle vjerojatno za Matije Korvina koji je 1466. i 1480. dao i drugim zagrebačkim obrtnicima cehovske privilegije. Usp. *Rómer Flóris*, »A hazai ötvösczéhek szabályai«, u časopisu *Századok*, Budapest 1877, str. 795.

2. GENOVEŠKA KADIONICA IZ 1741. GODINE U MUZEJU SRBA U HRVATSKOJ

U zagrebačkom Muzeju Srba u Hrvatskoj sačuvana je veoma zanimljiva srebrna kadionica koja potječe iz manastira Gomirja kod Ogulina. Na njenu vrijednost upozorio je prof. Vladimir Tkalić, tadanji direktor Muzeja za umjetnost i obrt u Zagrebu, za studija i uređivanja riznice tog manastira u ljetu 1938. godine. Utvrdio je, prema žigu na toj kadionici, da je ona genoveški rad iz 1741. godine.¹

Genoveški zlatarski radovi uopće su u nas veoma rijetki, a ta kadionica je po svojoj ljepoti izradbe znatna vrijednost u inventaru djela stranih zlatara u Hrvatskoj (Sl. 3. i 4.).

Iskucana je, na proboj rađena i cizelirana u čvrstom srebrnom limu, znatno debljem nego li je prosječno onaj što je upotrebljavan za mletačke srebrne kadionice, kandila i druge iskucane predmete. Solidno rađena, ta se kadionica relativno vrlo dobro sačuvala.

Njen donji dio, posuda kadionice, ima okruglo podnožje glatka, horizontalna ruba, a na blago svedenoj stepenici urešeno nizom položenih ovala odvojenih tačkama. Gornji dio podnožja pokrit je ornamentom spuštjenih listova, a iznad toga se uzdiže — kao nosač posude kadionice — izvijena čaška uspravna lišća. Na trbušastom dijelu posude iskucane su i cizelirane velike, glatke, vrpčaste volute s lisnatim nastavcima, a između njih poput školjki lepezasto rašireni lisnati motivi. Gladak vrat posude je uvijen i prelazi u širok rub.

Gornji, kupolasti dio, koji je poklopac kadionice, neobično je visok, a urešen parovima uspravnih suprotstavljenih voluta oko kojih se simetrično uzvijaju vitice lišća. Prostor između voluta djelomice je ispunjen rešetkastim, a djelomice lisnatim motivima. Uz stijene poklopca prolaze na tri mjesta lanci koji povezuju posudu s poklopcem. S karika na posudi prolaze ti lanci kroz rupe na rubu poklopca da zatim prođu kroz otvo-

re na obodu kape poklopca odakle se nastavljaju prema zajedničkoj karici. Na onim mjestima gdje lanci prolaze uz stijenke poklopca aplicirani su štitnici koji prekrivaju lance. Ti su štitnici urešeni motivima parova voluta s lisnatim nastavcima. Kapa, kojom završava poklopac, ponavlja pri rubu na svedenoj stepenici motive položenih ovala rastavljenih tačkama (kao uz rub podnožja posude), a povrh toga, na kupolastom dijelu izvedeni su motivi spuštjenog, radijalno komponiranog lišća. Iznad toga je uvijen prsten s uspravnim udubinama i završna sploštena glavica, urešena cizeliranim motivima spuštjena lišća i plastičnim lisnatim prihvatom na tjemenu. Kroz vrh prihvata zacijelo je kroz rupicu bila provučena karika kojom se na posebnom lancu mogao podizati poklopac. Najveći dio poklopca kadionice, osim uvijenog prstena i sploštene glavice na vrhu izveden je na proboj.

Na rubu gornjeg dijela (kape) poklopca ugraviran je ovaj zapis:

DIE·XG·v·1741·B·R·R·H·A·FR· AR·R^v·S·B·LT

Poklopac je visok 18 cm, a donji dio kadionice 12 cm.

Usporedimo li gomirsku kadionicu s genoveškim kadionicama kraja 17. i sredine 18. stoljeća, moći ćemo bolje razabrati njene odlike. Lijep primjerak kraja 17. stoljeća nalazi se u župnoj crkvi u mjestu Stella Gameraigna u Italiji.² Uglavnom je svojim osnovnim oblicima srodan gomirskom primjerku. Urešen je također motivima voluta i lišća, a pored toga i kerubinskim glavicama koje se nalaze na posudi i na štitnicima uz lance na stijenama poklopca. Tu je sačuvana i zasebna polukuglasta svedena kapica na kojoj su učvršćeni krajevi okolna tri lančića, a kroz rupu provučen je i četvrti lančić pomoću kojega se može podizati poklopac.

Druga genoveška kadionica, koja je izrađena sredinom 18. stoljeća, sačuvana je u mjestu Pegli.³ Tu prevladava nesimetrična kompozicija rokokoa u razmještaju voluta i lišća, a motivi kerubina na poklopcu slijevaju se svojim oblinama u valovite obrise svedenog vrha. Tu nije tako čisto provedena podijeljenost poja-seva i pojedinih česti, nego se živo pokrenuti oblici stapaju u veće jedinstvene cjeline.

Gomirska kadionica iz 1741. godine pokazuje se u tim poredbama kao djelo kasnog baroka u kojem još vlada zakonitost odvojenih pojaseva pojedinih česti, klasična smirenost nizova ovala, pravilnih, položenih ili uspravnih listova, simetrija voluta i vitica koju još nisu poremetili nemir i živi elan rokokoka. Dok su glavice kerubina na spomenutim kadionicama sačuvanim u Italiji kao neki ostaci onih karijatida ili ljudskih poprsja što rese bridove renesansnih poligonalnih kadionica,⁴ gomirski primjerak pokazuje zrelost barokne koncepcije u čistoći izbora samo biljnih motiva i voluta, bez ljudskih figuralnih elemenata. Kompozicija tih motiva provedena je jedinstveno skladno. Visoke stijene poklopca nastavljaju očito tradicije poligonalnih renesansnih visokih kadionica⁵ koje su se razvile iz gotičkih, oblikovanih poput centralnih hramića (tempietta).⁶

² *Giuseppe Morazzoni*, »Argenterie genovesi«. Milano s. d., sl. 51. Vis. 28 cm.

³ *G. Morazzoni*, nav. dj., sl. 53. Visina 27 cm.

⁴ *Joseph Braun*, »Das christliche Altargerät«. München 1932, str. 625. i sl. 543. na tab. 136: kadionica riznice u St. Michaelu u Münchenu, oko 1590.

⁵ *J. Braun*, nav. dj., tab. 136, sl. 543. i tab. 137, sl. 544.

⁶ *J. Braun*, nav. dj., tab. 135, sl. 539. i 540.

¹ U primjerku tipkanog popisa »Riznica manastira Gomirja« pohranjenog u arhivu Muzeja za umjetnost i obrt u Zagrebu, br. 3.

Gomirska kadionica je upravo tom zrelošću kreacije, koja je eliminirala suvišne elemente, i preciznošću vješto izvedenih ukrasa kvalitetan predstavnik genoveškog zlatarskog kasnog baroka. U njoj su prisutne odlične osobine majstorstva zlatara Genove koji su u toku višestoljetnog razvoja svog zanata znali često stvoriti predmete što se mogu porediti s remek-djelima Firenze ili Pariza.⁷

⁷ Zahvaljujem se upravi Muzeja Srba u Hrvatskoj što mi je omogućila da proučim i dopustila da objavim taj zlatarski rad.

3. RADOVI RADGONSKOG ZLATARA ADAMA ANTONA FRITZA IZ SREDINE 18. STOLJEĆA U ZAGREBU, MARIJI BISTRICI I VARAŽDINU

Ugovor radgorskog zlatara *Adama Antona Fritza* s bistričkim župnikom *Pavlom Jurakom*, sklopljen 1754. godine radi izradbe pastorala za crkvu u Mariji Bistrici, omogućio je da pridamo tom majstoru još nekoliko radova u Zagrebu i Varaždinu.

Taj ugovor sačuvan je u arhivu župnog ureda u Mariji Bistrici,¹ a sastavljen je hrvatski u kajkavskom narječju i glasi ovako:

Mi Zdola Podpiszani ovako, kako doli Posztaulyeno ie dobrovoljno Pogodili sze jezsmo

I najPervo Ja Pavel Jurak Chudnovite, y prevdichene Majke Bosje Bisztrichke Plebanus obechalszem Za delo Pasztorala Za rechenu Czirkvu, kojega doli podpiszani Szrebernar delal bude, Najpervo: (nešto kasnije dodane izmjene:)

19	Za 18. Amatisztov, vsakoga po f 2	f 36
	visnevata farba	
40	Za 34. Rubine, vszakoga po f 3	f 102
38	Za 22. Smaragda, vszakoga po f 2	f 44
9	Za 7. Granatov, vszakoga po f 1	f 7
Topaz		
2 perle		
	Za 1. Krisolith	f 10

vsze szkupa Rain 199

Koje kamenye Za Nakinchenye okolu rechenoga Pasztorala vu Delo Karmazir Posztavitisze bude moralo.

Item za Kamenye, koje okolu kipiczev (:koy vu sredinu iz dela smolczanoga, vu imenuvani Pasztoral, zjedne y druge sztrani posztavisze:) Majke Bosje Bisztrichke doiti bude morati najmre: (nešto kasnije dodane izmjene:)

4	Za 4 Gemante, vszaki po f 10	f 40
8	Za 8 Amatisztov vszakoga po f 2	f 16
20	Za 16 Smaragdov svzakoga po f 3	f 48
4	Za 4 vekse rubine vszakoga po f 4	f 16
	Za na Pizane Smolczane kipicze	f 12

Szkupa anda za ovo kamenye y kipicze f 132

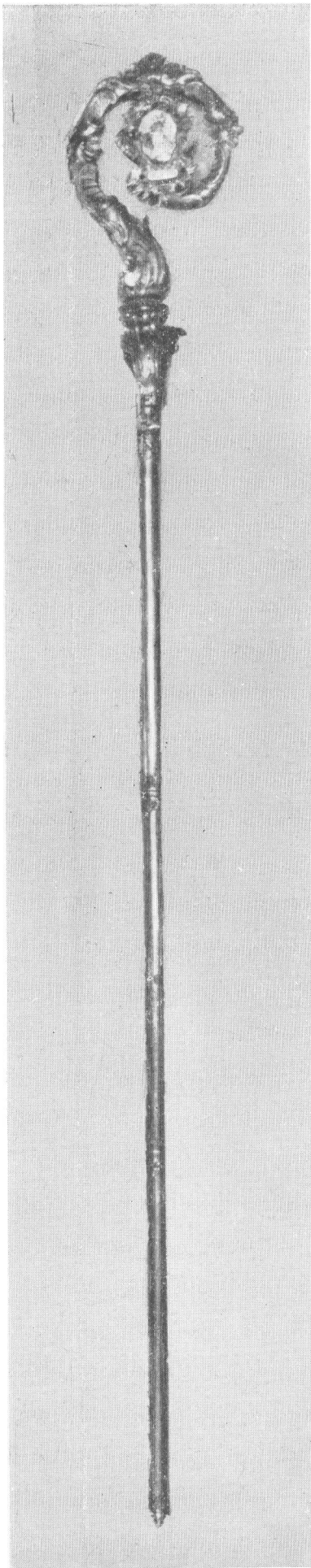
¹ U arhivskoj kutiji br. 1—4. Pri proučavanju arhivalija Marije Bistrice vrlo susretljivo mi je pomagao g. župnik, zač. kanonik Florijan Papić. I u ovoj se prilici zahvaljujem njemu kao i kanoniku g. S. L. Tumpiću u Varaždinu koji me je upozorio da se u arhivu Marije Bistrice nalaze podaci o majstorima domaćim i stranim koji su izrađivali zlatarska djela za tu crkvu.

Sl. 3. Kadionica od srebra, izrađena u Genovi 1741 godine, Muzej Srba u Hrvatskoj, Zagreb. Iz manastira Gomirja

Sl. 4. Žig Genove iz god. 1741 na kadionici manastira Gomirja. Muzej Srba u Hrvatskoj, Zagreb

Sl. 6. Biskupski štap u riznici zagrebačke katedrale. Rad Adama Antuna Fritza iz Radgone

koja Suma Z gora Napiszanum vu Pervom Punctumu Kamenya

Sumum Szkupa vuchini

f 331

K thomu Za Nutra Posztauljenje, illiti ainfaszanye thoga obodvojega kamenya vu delo Karmazir Rainchki 150

Item za poszlachenye rechenoga Pasztorala, kojega gornya sztran, illiti Z-vuna Palicze vesz Pozlachen dobro bude moral bitti Rainicski Trideszet, y tri Grossi Tri naeszt dico f 33 Gr. 13

Item vu nature szrebra markih dvadeszet, y deszet lothov, koje vre rechenomu Szrebernaru y dano ie Zadnics od Della Szrebra od vszakoga lottha Grossi oszem.

Ja Pako Adam Anton Fritz, iz Radgovine Szrebernar, y Purgar obechem, y Zavezujemsze, da gore recheni Pasztoral, za gore napiszanu czenu napraviti, kak vredno, y posteno bude, hochu, y dusen budem, kamenye vu delo karmazir posztaviti budem moral. Kamenye pako, da one szene, kot gore posztavljeno ie, vredno bude zavetujemsze, koti, da y gore napiszano vu Markah Dvajszet y Lothov Deszet k rukam mojem prielszem, valujem. Konschinae die 7^a Men. 9 br. Anno Dni 1754.

Paulus Jurak Parochus Bistricz.

(ispod toga udaren crven pečat s kaležem u grbu)

Adam Antoni Fritz

Bürgl: Goldtschmit zu Radtckherspurg

Den obigen Dato Enpfange ich auff

obigen acqord a. conto zwey hundterd gulden

Sage 200 f

Vidimo iz tog ugovora da se Adam Anton Fritz obvezao izraditi pastoral od pozlaćena srebra, a ukrasiti ga različitim kamenjem koje je s desne strane u ugovoru pojedinačno naznačeno pri sklapanju ugovora, a s lijeve strane je kasnije k tomu dopisano nekoliko brojki i oznaka boje ili vrste kamena, zacijelo pri provjeravanju izmjena koje su nastale u toku rada. Majstor se obvezao da će to kamenje postaviti »vu delo karmazir«. To znači da će veće kamenje obrubiti sitnijim kamenjem.² Na obje strane pastoral morao je staviti »na Piszane Smolczane kipicze«. To znači da je morao izvesti emajlne sličice.³

Taj pastoral je sačuvan u riznici Marije Bistrice. Izveden je od srebra i djelomice pozlaćen, liven je, a nanj su aplicirani srebrni liveni cvjetni uresi s montiranim raznobojnim draguljima.

U sredini gornjeg savijenog dijela (kuke) od pozlaćena livena srebra montirana je s obje strane po jedna srolika sličica Majke Božje Bistričke izrađena emajlnim bojama. Bogorodica je na svakoj strani obučena u ruho druge boje. S jedne strane je u bijelom s crvenim plaštem, a s druge u žutom s modrim plaštem. Gornji dio je sastavljen od više dijelova nataknutih na štap

² »Delo Karmazir« je stručni zlatarski naziv koji je potekao od švedske riječi karm, tj. okvir, pa švedski karmisera, a njemački karmosiren, carmusiren ili kurmusiren znači uokviriti, obrubiti, osobito: veći dragulj obrubiti manjima. Usp. Dr Friedrich Erdmann Petri, »Handbuch der Fremdwörter«. Leipzig 1886. — Dr Johann Christian Heyse — Dr Otto Lyon, »Fremdwörterbuch«. Hannover und Leipzig 1896.

³ Smolcz dolazi od njemačke riječi Schmelz, a znači emajl.

6a. i 6b. Biskupski štap u riznici zagrebačke katedrale. Rad Adama Antuna Fritza.
Strana s emajlnom slikom Augustina Kažotića
Strana s emajlnom slikom Dobrog pastira

i sapetih matičnim vijkom. Sam štap sastoji se od tri dijela (osim kuke, koja je četvrti dio) koji se vijkom učvršćuju jedan na drugi. Oni su od srebra s rubnim aplikama od pozlaćenog srebra, učvršćenim vijcima.

Visina kuke je 54 cm. Ostala tri dijela visoka su: 50,2; 50,2; 52,5 cm (završni dio sa šiljkom je nešto duži od ostala dva).

Na gornjem dijelu prvog članka štapa teče ukolo gravirani natpis:

PASTORALE : BEATE (!) : VIRGINIS : MARIAE
BISZTRICAE :

MIRACULIS : SORUSCANTIS . FACTUM : 1. 7. 5. 6.

Premda taj pastoral nije označen žigom majstora Fritza, možemo ga smatrati njegovim radom na temelju ugovora koji se slaže s pastoralom, a i na osnovu drugih Fritzovih radova, označenih žigovima, koji pokazuju tog zlatara sposobnim da izvede taj rad na koji se 1754. obvezao, a 1756. ga dovršio.

Ti drugi Fritzovi radovi označeni su njegovim žigom, koji je okrugao, a sadrži inicijale ^{A. A.} F. Pored tog takozvanog imena žiga nalazimo redovno na tim radovima i mjesni žig oblasnog pregleda Radgone:⁴ štit s kotačem iznad kojeg je broj 13.

⁴ Josef Joos. »Das steirische Goldschmiedehandwerk«, u časopisu »Kunst und Kunsthandwerk«, Wien, XXI, god. 1918, str. 334. i tab. II. Usp. žig Radgone iz 18. stoljeća.

Ta dva žiga udarena su na pastoralu u riznici zagrebačke katedrale (sl. 6) koji je izveden u stilu rokoka od pozlaćena srebra s uresima od emajla i dragog kamenja.⁵

Gornja kuka majstorski je oblikovana lisnatim motivima i volutama, a na kraju njena zavoja uzdiže se uresni okvir razveden sitnim listićima, noseći u sredini s jedne strane ovalnu, valovitu obrezanu emajlnu sličicu s likom Dobrog Pastira koji nosi ovcu, a s druge strane sličicu s likom zagrebačkog biskupa Augustina Kažotića. Ispod biskupove slike je pločica s natpisom: S. AVGVSTINVS EPISCOP. ZAGRAB. S druge strane ispod slike Dobrog Pastira su inicijali uloženi dragim kamenjem E S P B, tj. Ego sum pastor bonus (Ja sam pastir dobri). Oko tih natpisa, oko sličica i na više mjesta na zavoju štapa kao i na kruškolikom nodusu, urešenom volutama i liščem, montirano je raznobojno drago kamenje. Sam štap sastavljen je od tri članka koji se spajaju vijkom. — Čitav pastoral visok je 205,5 cm.

⁵ U inventaru riznice br. 114. — Usp. također Ivan Kukuljević Sakcinski, »Prvostolna crkva zagrebačka«, Zagreb 1856, str. 72, 2. — Ivan Krstitelj Tkalčić, »Prvostolna crkva zagrebačka«, Zagreb 1885, str. 119, pod c. — Katalog izložbe »Umetnička obrada metala«, Beograd 1956, I, sl. 83, II, str. 49, br. 484.

Jednakim žigovima označeno je u istoj riznici veliko raspelo⁶ od srebra s pozlaćenim Kristovim tijelom, zrakama, natpisom INRI i lubanjom s kostima pri dnu križa (Sl. 5).

Podnožje je trostrano s krupnim volutama na bridovima koje su gore uglato lomljene, a donji zavoji im leže na stepenasto profiliranim, manjim četverostranim nožicama. Na uvijenim plohama između voluta na obim stražnjim stranama su kartuše uokvirene volutama i lisnatim motivima, a na prednjoj je strani grb kome je štiti podijeljen vodoravnom prugom. Ispod nje se u manjem dijelu štita nalazi kruna na horizontalno ispruganom (tj. modrom) polju, a u većem gornjem dijelu desno okrenut gornji dio grifona kome se iznad glave šire listane grane. Povrh grba je biskupska mitra.⁷

Iznad podnožja je kruškolik nodus koji nosi gladak križ. Visina čitava raspela je 103,5 cm.

Znakove majstora Fritza i grada Radgone našao sam također na kaležu rokoko urešenom anđeoskim glavicama i »rocaille« motivima u crkvi sv. Nikole u Varaždinu kao i na slično oblikovanu ciboriju u varaždinskom sv. Florijanu.

Možda će dalja arhivska istraživanja dati više podataka o tom radgonskom zlataru.

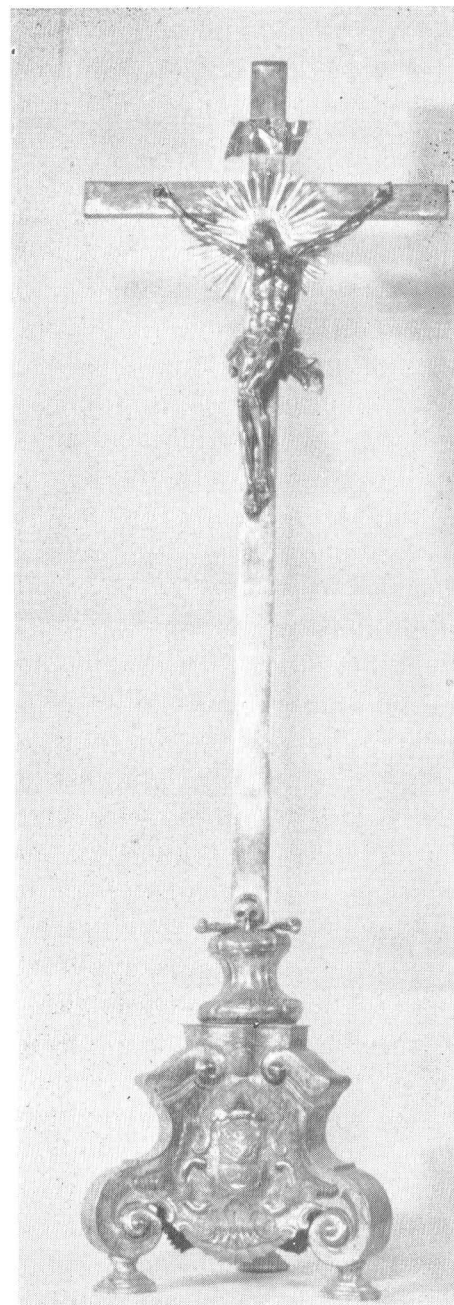
Tih pet radova pokazuju vrlo dobrog majstora koji je znao ne samo zgodno varirati dekorativne motive svog doba, nego i dobro modelirati ljudske likove, kako svjedoči corpus zagrebačkog raspela. Umio je i vješto slikati emajlom, a dragim kamenjem dopuniti raskošan, višebojan izgled svojih djela. Možda je u njegovoj radionici radio i koji pomagač koji je bio vješt pojedinih od tih poslova, no bez sumnje je majstor Fritz određivao opći izgled radova i sam izvodio barem glavne partije.

Vrijedno je upozoriti na ova djela radgonskog zlatara. Bit će vjerojatno i u nas u Hrvatskoj kao i u susjednoj Sloveniji sačuvan još pokoji njegov rad, a moguće je da ih ima i u Radkersburgu, gdje se nalazila njegova radionica i u obližnjim krajevima Austrije.

⁶ U inventaru riznice br. 94.

⁷ Taj grb je vrlo bliz grbu biskupa Emerika Eszterhazyja (1708—1722) gdje je na modroj pozadini prikazan zlatan grif na zlatnoj kruni. No na Eszterhazyjevu grbu grif je u čitavu liku i drži desnicom krivošiju, a ljevicom tri ruže. Usp. Bartol Zmajčić, »Grbovi zagrebačkih biskupa i nadbiskupa«, u »Kulturno-povijestnom zborniku zagrebačke nadbiskupije«, I dio, Zagreb 1944, str. 486. — Veću srodnost s grbom na raspelu riznice ima grb zagrebačkog biskupa Luke, usp. *ibid*, str. 478, br. 19, no taj je biskup živio u prvom deceniju 16. stoljeća.

Dr Dragutin Kniewald obradio je sve stare inventare riznice zagrebačke katedrale te je pripremio za publikaciju historijat riznice. U toj će radnji zacijelo biti razjašnjena i povijest spomenutih zlatarskih djela A. A. Fritza.

Sl. 5. Raspelo od srebra s pozlaćenim dijelovima. Rad Adama Antuna Fritza iz Radgone. U riznici zagrebačke katedrale.

4. KALEŽ ZLATARA MARTINA LJUBIŠIĆA IZ 1763. GODINE U SLAVONSKOM BRODU

U sakristiji franjevačkog samostana u Slavenskom Brodu čuva se nekoliko vrijednih starijih zlatarskih radova.¹ Većinom su to djela kasnog 17. i ranog 18. stoljeća sa žigovima Venecije. Ističe se među tim prosječnim djelima jedan kalež urešen na košarici oko čaške znacima Isusove muke, a na podnožju kesom, rupcem i srcem. Označen je žigom Augsburga: češerom i imenom znakom majstora LS. To su zacijelo inicijali majstora Ludwiga Schneidera, augsburškog zlatara, koji je umro 1729. godine.² Po obliku mjesnog žiga Augsburga kalež je izrađen prije 1706. godine.³ (Slika 7).

Pored tih stranih radova osobito je za nas zanimljiv kalež od pozlaćenog bakra, izveden u stilu rokokoja s nesimetričnim volutama, motivima klasja, grožđa i cvijeća, urešen staklenim kamenjem.⁴ Na rubu podnožja ima zapis: IOANNES GIVRICS C. F. PRO CONV. DIACOVENSIS ANNO 1763 FACTVS APVD MARTINVM LYUBICIS IN AQUATICA BVDAE. Zatim je drugom rukom kasnije dodano: LORENZ MARINOVIC 1864. (Slika 8).

Aquatica Budae je onaj dio grada Budima koji se i danas još zove Víziváros, vodeni grad, jer leži uz desnu obalu Dunava podno brežuljaka na kojem je bio kraljevski grad. U Budimu naselili su se potkraj 17. stoljeća, kad je 1686. Austrija oslobodila taj grad od Turaka, mnogi naši ljudi, osobito Hrvati i Srbi.⁵ Među njima je bilo mnogo zlatara. Oni su već 1696. godine imali ceh koji je uživao osobite povlastice. Dobio je prvenstvo nad ostalim zlatarskim udruženjima u Mađarskoj, a nadzirao je rad osobito onih majstora što su djelovali na području novooslobođenom od turske

¹ Šest kaleža, među kojima i dva koji su u ovom članku niže potanje obrađeni, snimljeni su 1960. za fototeku Muzeja za umjetnost i obrt. Zahvaljujem se i ovdje gvardijanu samostana Ivanu Krzнару koji je veoma susretljivo omogućio osoblju Muzeja studij i snimanje tih predmeta.

² Ludwig Schneider oženio se 1685, pa je moguće da njegov kalež u Slavenskom Brodu potječe već iz posljednjih decenija 17. stoljeća. To je vjerojatno i po stilu lisnatih vitica što ispunjaju prostor između uspravnih ovalnih medaljona sa simbolima muke. O Schneideru v. *Marc Rosenberg*, »Der Goldschmiede Merkzeichen. 3. izdanje, I knjiga, Frankfurt am Main 1922, str. 159, br. 727.

³ *M. Rosenberg*, nav. dj., I knj., str. 31, br. 205. Brodski kalež visok je 21,7 cm, promjer baze mu je 13,5, a kupe 8 cm.

⁴ Visina mu je 27 cm, promjer podnožja 16, a promjer čaše 9,2 cm.

⁵ Hrvate i Srbe naseljene u Budinu i u Pešti nazivali su Mađari zajedničkim imenom »rácok« (Razen ili Rázen u njemačkim spisima, a Rasciani u latinskim). U prijevodu bi to značilo Rašani, po imenu stare srpske Raše ili Raške, no zapravo su tim imenom bili obuhvaćeni doseljenici iz južnih slavenskih krajeva u Mađarsku koji su uglavnom govorili hrvatsko-srpskim jezikom. Tako su »rácok« bili nazivani i katolici Hrvati, Šokci, Bunjevci i Bosanci. Usp. *Nagy Lajos*, »Rácok Budán és Pesten 1686—1703.« U časopisu »Tanulmányok Budapest múltjából,« XIII, 1959, str. 57—101, osobito str. 71. *Popović Dušan J.*, »Srbi u Budinu od 1690—1740.« Beograd 1952, str. 14.

vlasti.⁶ O tim našim majstorima pisali su mađarski historičari⁷ i izlagali njihove radove na izložbama,⁸ skupljali ih u muzejske zbirke,⁹ tako da danas već vrlo mnogo o njima znamo.

Do sredine 18. stoljeća djelovali su u tom budimskom zlatarskom cehu ponajviše naši majstori porijeklom iz primorske Hrvatske, Slavonije, Bosne, Srbije i Makedonije.

U Gradskom povijesnom muzeju u Budimpešti sačuvane su dvije bilježnice. U jednu su upisivani naučnici (šegrti), a u drugu pomoćnici majstora budimskog

⁶ *I. Bach*, »Srpski i hrvatski zlatari XVII i XVIII vijeka u Mađarskoj.« U kalendaru »Prosvjeta,« Zagreb 1951, str. 249—256. — U budimskom zlatarskom cehu, osnovanom 1696. godine, prevladavali su u prvim decenijama njegova djelovanja »katolički Rašani« (»katolikus rácok«). Prema popisu stanovništva Budima iz 1702. godine bilo je tada 10 zlatara Rašana katolika, a samo 1 zlatar pravoslavni Rašanin. *Nagy*, nav. dj., str. 73. *Popović*, nav. dj., str. 138: razdioba budimskih Srba po zanimanjima 1706—1707. g. Najviše je bilo obučara i krojača, a samo 1 kujundžija, tj. zlatar. Na str. 140. navodi srpske cehove u Budimu 1782. godine, no zlatarski nije spomenut među njima. *Nagy* u nav. dj., str. 95, bilj. 97. iznosi da su »katolički Rašani« stanovali djelomice u predgrađu zvanom Taban, a djelomice u drugim predgrađima Budima: u Vodenoj Varoši (Víziváros ili Wasserstadt), u Újlaku (Neustift) i Horvátvárosu (Croatendörfl), usp. *Nagy*, str. 68—69. — U Vodenoj Varoši, gdje je radio i Martin Ljubišić, stanovali su »katolički Rašani« još u vrijeme turske vlasti (prije 1684. godine), *Nagy*, str. 69. Tu je bila posebna »Hrvatska ulica« (*D. J. Popović*, nav. dj., str. 20). *L. Nagy* drži (nav. dj., str. 58) da su »katolički Rašani« naseljeni u Vodenoj Varoši vjerojatno u prvoj polovini 17. stoljeća, kad su ih doveli bosanski franjevci. Fra Andrija od Dubočca, koji je 1686. rukovodio glavnom seobom Bunjevaca u zapadnu Bačku, postao je 1693. gvardijanom u Budimu. (*Hrv. enciklopedija*, s. v. »Bunjevci,« 520a). Bosanski franjevci imali su svoj posjed u Budimu (*Nagy*, nav. dj., str. 69): samostan s crkvom. Zacijelo su veze naših franjevaca s našim naseljenicima u Budimu i kasnije održavane, pa je tako razumljiva i narudžba Ivana Đurića 1763. kod Martina Ljubišića za đakovački samostan. — Zapis Lovre Martinovića iz g. 1864. na tom kaležu vjerojatno označuje da ga je on dao nakon 100 godina obnoviti, tj. uglavnom nanovo pozlatiti.

Zahvaljujem biskupu đakovačkom g. Stjepanu Bäuerleinu koji me je obavijestio da je đakovački franjevački samostan obnovljen 1706. godine, a 1806. preselili su franjevci odanle u Slavenski Brod i odnijeli sa sobom također crkvene stvari svog samostana. G. biskup smatra da je Ivan Đurić bio confrater, laik, pa da se na to odnose i slova C. F. nakon njegova imena.

⁷ *Rómer Floris* u časopisu »Századok,« 1877, str. 809. — *Köszeghy Elemér*, »Magyarország ötösjegyek,« Budapest 1936, str. 57—58. — *Mihalik Sándor*, »Régi pest-budai ezüstművéség.« U časopisu »Budapest,« br. 12. od 1946, str. 452—456. — V. također ovdje u bilj. 14. 16. i 18.

⁸ »A régi Buda és Pest iparművészetének kiállítása.« Budapest 1935, str. 13, br. 10: srebrna svjetiljka za vječno svjetlo, rad Martina Ljubišića iz 1776. za župnu crkvu u Újlaku; str. 20, br. 52: srebrn dvokraki svijećnjak, rad Jakoba Martinovića (1732—1760). Izložio Židovski muzej u Ó-Budi.

⁹ Kalež pečujskog zlatara Šimuna Radnića izrađen 1732. za pečujске franjeve, nabavljen je 1905. godine za Mađ. narodni muzej. »Archaeológiai Ertesítő,« XXVI, 1906, str. 85. — Martinovićev svijećnjak spomenut u bilj. 8 čuvao je do drugog svjetskog rata Židovski muzej u Ó-Budi. Zatim mu je nestao trag.

Sl. 7. Kalež s mjesnim žigom Augsburga i imenim žigom majstora L. S., vjerojatno Ludwiga Schneidera, izveden pod kraj XVII ili početkom XVIII stoljeća. U franjevačkom samostanu u Slavanskom Brodu.

zlatarskog ceha.¹⁰ Podaci iz tih dviju bilježnica do sada su samo djelomično objavljeni. Pisani su većinom službenim njemačkim jezikom, često od nevjeste ruke kojeg člana ceha, pa su mjestimično i teško čitljivi. Mnogi su zapisi u tim bilježnicama pisani na hrvatsko-srpskom jeziku što latinicom što ćirilicom odnosno bosančicom. Oni su i jezično vrlo zanimljivi, a pisani su ikavski.¹¹ Saznajemo iz njih da su naši tamošnji naseljenici zlatari uzimali u nauk i svoju djecu kao i druge zemljake koji su dolazili iz domovine.¹² Od sredine 18. stoljeća pod utjecajem kolonizatorske politike austrijskih vladara jača priliv českih i austrijskih majstora u Budim i Peštu. Stoga i u tim cehovskim bilježnicama nalazimo otada postepeno sve manji broj naših ljudi.

Sredinom 18. stoljeća, kad je postao građaninom Budima *Martin Ljubišić*,¹³ učili su u cehu zanat još

¹⁰ Budapest Székesfővárosi Történeti Múzeum (Kiscelli kastély). Obje bilježnice jednakog su oblika i opreme, malog oktav-formata, uvezane u korice od ljepenke presvučene crvenim papirom s nalijepljenom etiketom od bijelog papira dekorativno u baroknom stilu izrezana ruba. Knjiga naučnika s naslovom »Jungenbuch« ima 56 numeriranih listova. Upisi počinju na 3. listu njemačkom zabilješkom da su 20. VIII 1694. braća Nikola, Simon i Stjepan Lucić uzeli u nauk Ivana Pribilkovića da uči zlatarstvo. Na osmom listu nalazimo bilješke bosančicom i ikavštinom: Anne 1701. Aprila na 25. kako gospodar Šimo Radnić ugovori prid svima majstori momče na zanat, kojemu je ime Nešo Živanović da ga služi dvi godine i po. — Zatim na 9. listu: Na 1702. marča parvi neka se zna kada ugovorismo dite imenom Lovro Matković u gospodara Martina da mu ima služiti časno i pošteno od ovoga vrimena do 4. godine a pravo je služio do sada 2 godine. Tomu su svidoci svi majstori kod našega poštenoga privileđia. — Do 10. strane recte uključivo upisi su hrvatsko-srpskim jezikom, a zatim ponovno od 1707. dalje njemački, no već od 1718. nalazimo uz njemačke i upise na našem jeziku, ali latinicom. Čini se da su ih unosili naši ljudi, ali podučeni od nekih Nijemaca koji nisu pravo razlikovali tzv. meko i tvrdo p, t i g. Npr. na 12. listu recto: »Dasse Snate Kata Tose miseza Januara 1718. Petar Multer na 6. Kotina Slusiti kot Gosbotara Benedica Rot« — tj. »da se znade kada dođe itd.« — Kasnije se pravopis popravlja, pa češće nalazimo zapise poput ovog: 1726. ovoga misecza septembra na 30. ugovori se pri postenom cihuh ja juroh Csepatorviz iz biograda ovo 5 godina kod gospodara maistora Bare sluziti (list 15 recto). Takve izmjenično hrvatske i njemačke zapise nalazimo do 1748, no otada (list 23 verso) samo njemačke do svršetka, tj. do 5. jula 1863. — Druga bilježnica s naslovom *Gesellenbuch* ima 47 listova s ispisanim bilješkama. Na prvom listu recto i verso su zapisi bosančicom, kao npr. neka se znade koliko maistorski novaca u sanduku ima U sve suma—8 fo (rinti). Na 1716. misecza iula pišem neka se znade kako plati gospoia maria domaćica pokoinoga gospodara šime domaćica posli njihove smrti što su bili dužni u maistorski sanduk novaca gotovi forinti 12 gro(ša) 10. — Na 2. listu recto od 10. I 1712. njemački zapisi o oslobađanju naučnika, no na 3. listu recto od 1719. godine unaprijed ponovno zapisi na našem jeziku latinicom do 12. lista recto (4. I 1750), a zatim i tu počinju njemački zapisi koji se miješaju s našima do 16. VI 1754. (14. list recto), pa zatim do kraja (do 1867. godine) samo njemački.

¹¹ Nekoliko primjera takvih ikavskih zapisa vidi ovdje u bilješci 10.

¹² »Jungenbuch«, list 10 recto: Na 1707. misecza ianuara na 8. neka se znade kada ugovori maistor Frano Petrović svoga sina imenom Đuro da mu ima služiti pet godina. Tomu su svidoci svi poštteni majstori pri našem poštenomu privileđiu. — *Gesellenbuch*, list 3 verso: Na 20. Accusta Na 1721. oslobotio se gosbotara Majstora Petra Ivanovitz Sin Ivan Ivanowitz kalfom. — Zapisi o porijeklu naučnika govore nam da je 1695. došao u nauk Antun Bročić iz Požege, a Stevan Mihailović iz Beograda. Beograđani su bili također Matija Šteta i Nikola Ilić, a Matija Jerković rođen je u Srebrenici, Toma Marković u Skoplju.

¹³ Ljubišić je 1750. postao građaninom (*Köszeghy E.*, »Magyarországi ötvösjegyek«, Budapest 1936, str. 58.)

mnogi naši ljudi. Ljubišić je godine 1750. postao građaninom, no već 1745. nalazimo njegovo ime u knjizi naučnika¹⁴ gdje se spominje već tada kao majstor koji uzima učenika. Tako je zabilježen i 1747. i 1751. kao i kasnijih godina. Kadšto je njegovo ime napisano Lubicitz, drugda Lubissitz pa Lubisitz, Lubischiz i Lubischizsch. Saznajemo tako među ostalim da je kod njega učio i postao pomoćnikom 20. I 1751. Matija Stefanović, a 15. I 1756. oslobođen je njegov naučnik Josip Radnić, a 17. VI završio je kod njega naukovanje Johanes Radnich. Ljubišić je umro 1790. godine.¹⁵

U župnoj crkvi budimpeštanskog predgrađa Újlaka sačuvalo se srebrno kandilo koje je 1935. bilo izloženo i na izložbi zlatarskih radova u Budimpešti. Potječe iz 1766. godine, a nosi imeni žig ML (u ligaturi). Pridano je Martinu Ljubišiću.¹⁶ Na istoj izložbi bio je i rad našeg majstora Jakoba Martinovića koji je bio u isto vrijeme kad i Ljubišić članom budimskog ceha.¹⁷ To je srebrn dvokraki svijećnjak s kontrolnim žigom iz vremena oko 1740. godine i s imenim žigom IM. Bio je tada vlasništvo Židovskog muzeja u Obudi, no za vrijeme drugog svjetskog rata je nestao.¹⁸ I o majstoru Jakobu Martinoviću nalazimo podataka u knjizi naučnika. Tako npr. 1743. »Evo neka se snade kako se ugovori u segertluk i primi megu maistori imenom Antun

¹⁴ »Jungenbuch,« 25. recto, 1745 den Iten January wird der Johann Zundeger aufgedungt auf 6 Jahr bei Herrn Martin Lubicitz und hat sein gebir erlegt mit 1 Th(ale)r. —

U knjizi pomoćnika na str. 14. nalazimo da je taj naučnik oslobođen tek 22. IX 1754. kod Ljubišića.

Pataky Dénesné, »A pest-budai ötvösség a XVIII. században.« Budapest Régiségei, XIX, Budapest 1959, str. 228, citira djelo koje mi nije bilo pristupačno: *Illyefalvi L.* — *Pallós J.*, »Pest és Buda polgárjogot nyert lakosai.« Budapest 1944, gdje je navedeno da je Martin Ljubišić dobio budimsko građanstvo 3. VII 1750.

¹⁵ *Köszeghy E.*, »Magyarországi ötvösjegyek,« str. 58.

¹⁶ *Pataky Dénesné* u svom članku, citiranom ovdje u bilj. 14, posvetila je osobitu pažnju toj svjetiljci. Prikazuje ju u četiri slike na str. 224—225, ističući izvrsnu modelaciju lica i draperija kao i uspjelu izvedbu čitava komada. Smatra ga jednim od najboljih djela baroknog zlatarstva Budima. Ljubišića ubraja među najbolje budimske zlatare sredine 18. stoljeća uz Johannesa Puchmayera i Johannesa Benyó. Spomenuta svjetiljka je također opisana u katalogu izložbe umjetničkog obrta starog Budima i Pešte (»A régi Buda és Pest iparművészetének kiállítása« Budapest 1935, str. 13, br. 10: Iskucana na proboj rađena u srebru. Između lisnatih, školjkastih, cvjetnih i voćnih motiva u tri velike kartuše prizori: Marijin susret s Elizabetom, Bogorodica s Isusom, sv. Jodok. Na trima ručkama krilate glavice kerubina. Visina s lancima 120 cm). Martinov sin Emerik Ljubišić bio je oslobođen, kako iznosi *Pataky Dénesné* (nav. dj., str. 229) po knjizi o oslobađanju naučnika, 26. III 1763. pošto je tri godine učio kod oca. 1773. postao je majstor (usp. *Köszeghy*, nav. dj., str. 58). 3. VI 1776. stekao je u Budimu građansko pravo (prema istraživanjima iznesenim u cit. djelu *Illyefalvi-Pallós*). Na izložbi umjetnina iz reformiranih crkava, održanoj u Budimpešti 1934. god. (»Katalog« samo u rukopisu) bio je zastupan svojim kaležem s kruškolikim nodusom koji se čuva u crkvi u Cece. *Pataky Dénesné* veli (nav. dj. str. 229) da je sin naslijedio očevu dekorativnu maštu i upozorava također na njegovu kadionicu izvedenu potkraj 18. stoljeća u stilu ranog klasicizma, a sačuvanu u župnoj crkvi budimske četvrti Tabán, kao i na njegovo jednostavno, klasicističko, srebrno, iskucano raspelo sa zapisom darovatelja iz 1810. god., upotrebljavano u crkvi budimske četvrti Újlak. Svi ti radovi žigosani su imenim žigom $\begin{matrix} P \\ EL \end{matrix}$ u uspravnom ovalu (usp. *Köszeghy* nav. dj., str. 58, br. 340a). *Köszeghy* je pridao Ljubišiću i klasicistički okov lule od stive koju je izrezbario Joseph Ungvari u Budimu. Taj okov ima žig E L u položenoj pačetvorini (*Köszeghy*, nav. dj., br. 340). Emerik Ljubišić umro je 1830. g. (*Köszeghy*, nav. dj., str. 58).

Sl. 8. Kalež od pozlaćena bakra i srebra. Rad Martina Ljubišića u Budimu 1763 g. U franjevačkom samostanu u Slavanskom Brodu.

Berkicz i da služi 4 godine dana kod gospodara Jacoba Martinovicza i svoje sve posteno vrime da stoi dobro — misecsa Januara«.19 Taj majstor Jakob pripadao je možda porodici Martinovića koja se već u prvim godinama budimskog ceha spominje među majstorima. »Na 1698 oktobra na 18 neka se zna kada dođe na zanat Ivan Stipanović k gospodaru Đuri Martinoviću da mu ima služiti pošteno za 5 godina. Tomu su svidoci svi maistori kako se je ugovorio kod našega poštenoga privileđia«.20

Usporedimo li rad Martina Ljubišića sačuvan u Slavonskom Brodu s djelima zlatara koji su u to doba radili u Zagrebu,21 vidimo da je kvalitet vještine našeg budimskog zemljaka otprilike jednak. To je razumljivo uzmemo li u obzir da su pomoćnici prije nego li su mogli postati majstorima morali putovati po susjednim većim mjestima, učiti kod raznih majstora, i napokon oglednim djelima (remek-djelima) dokazati svoju vrsnoću.

Premda su u Mađarskoj istraživanja i proučavanja zlatarskih domaćih radova već više uznapredovala nego

li kod nas, možemo očekivati da će i tamo kao i u Hrvatskoj biti pronađeno i objavljeno još mnogo novih podataka koji će nam omogućiti da bolje upoznamo povijest zlatarstva kod nas kao i udio naših majstora na razvoj tog umijeća u Mađarskoj.

Znamo da su naši zlatari u Budimu i u drugim mađarskim gradovima ne samo uzimali u nauk naše ljude, nego da su i izrađivali predmete za naše krajeve.22 Ljubišićev kalež izrađen za Đakovo dragocjen je za našu povijest zlatarstva ne samo kao spomenik rada tog poznatog budimskog našeg majstora, nego i zbog toga što je on svjedočanstvo veza naših budimskih zlatara s domovinom.

Bilo bi veoma korisno za dalja proučavanja tog zanimljiva sektora naše povijesti umjetnosti kad bismo potanje poznali sadržaj spomenutih dviju cehovskih knjiga kao i druge podatke o našim zlatarima što se čuvaju u arhivu grada Budimpešte. Time bismo olakšali i studij zlatarskih radova tih majstora koji će se zacijelo još naći i u Mađarskoj i u nas.

¹⁷ O Jakobu Martinoviću donosi podatke E. Köszegey u svom djelu »Magyarország ötvszázadának kiállítása.« Budapest 1936, str. 57, br. 336. Navodi da se spominje od 1732. do 1760. Međutim iz spomenutih bilježnica saznajemo o Jakovu Martinoviću da je 1726. učio u Budimu kod Antuna Marjanovića čiji su naučnici bili također Ivo Marjanović i Antun Ivanović. Kasnije, kad je Jakov već bio majstor, učio je kod njega 1743. Antun Brkić (»Jungenbuch«, 22 r). *Pataky Dénesné* iznosi da je Martinović (po nav. dj. »Illyefalvi-Pallós«) dobio građansko pravo u Budimu 17. XI 1741.

¹⁸ »A régi Buda és Pest iparművészetének kiállítása.« Budapest 1935, str. 20, br. 52, visina 31 cm, promjer podnožja 14,5 × 19. Ovalno podnožje raščlanjeno je i svedeno, a noga je u obliku ukrasne vaze. *Pataky Dénesné* također opisuje (nav. dj., str. 225) Martinovićev svijećnjak, prema spomenutom katalogu iz 1935. *Pataky Dénesné* evidentirala je u budimskim crkvama više zlatarskih radova koje smatra djelima budimskih, vjerojatno »rackih« majstora: dva kaleža iz prve polovine 18. st., u crkvi sv. Ane, dosta slabe radove, ne zanimljive zbog toga što pokazuju (nav. dj., str. 222, sl. 1) kako brzo su poprimili budimski zlatari zapadne oblike. Ističe to (str. 224—225) zato što su još u popisu iz 1732. godine budimski zlatari većinom naveli da su svoj zanat naučili od Turaka. (*Pataky*, str. 221, cit. Budapest Régisegei, XII, Budapest 1937, str. 200) Dvije krune, votivni darovi za kipove, iz sredine 18. st., također nisu osobiti radovi, a *Patakyjeva* drži da bi mogli biti djela budimskih, eventualno »rackih« zlatara. — Spominjem i te problematične radove, slabije kvalitete, kako bi se jednom, pri cjelovitijem studiju radova naših zlatara u Mađarskoj, kad

bude poznato više žigovima zajamčenih djela, mogle provjeriti i te hipotetične atribucije. Zanimljivija su u tom pogledu dva zlatarska rada s budimskim mjesnim žigovima kraja 17. stoljeća na koje je upozorio *Köszegey* (nav. dj., str. 57). Od njih je jedna žlica sačuvana u Mađ. narodnom muzeju. Urešena graviranim motivima, nosi majstorski žig u obliku štita na kome je mač s nabodenim srcem. *Köszegey* pridaje to djelo s nekom vjerojatnošću Majstoru Franji Petroviću, koji se spominje u Budimu 1696. do 1720, jer se u grbu jedne plemenite obitelji Petrović nalazi među ostalim i takav motiv iznad grba. *Köszegey* ne citira gdje je vidio taj grb, no vjerojatno se radi o grbu koji je dobio 1791. graničarski kapetan Radić Petrović (usp. *Ivan Bojničić*, »Der Adel von Kroatien und Slavonien«, Nürnberg 1899, str. 146, tab. 105). Tu izlazi iz krune lavlja protoma držeći u desnoj šapi na maču nabodenu tursku glavu. Možda i sitan zlatarski žig na spomenutoj žlici prikazuje zapravo umjesto srca nabodenu glavu što prema slici kod *Köszegeyja* (nav. dj., str. 57, br. 334) nije nevjerojatno. *Köszegey* je evidentirao i kalež u samostanu pijarista u Podolinu koji ima budimski mjesni žig kraja 17. st., a majstorski žig u obliku štita s tri uspravna klasa. *Köszegey* nije nastojao tumačiti taj žig, no zanimljivo je da se tri klasa nalaze na grbovima hrvatske obitelji Radić koja se iselila u Mađarsku (usp. *Bojničić*, nav. dj., str. 154, Radić III i Radić IV, grbovi iz sredine 17. str.).

¹⁹ »Jungenbuch«, list 22. recto.

²⁰ »Jungenbuch«, list 8. recto.

²¹ »Tkalčićev zbornik«, sv. 2., Zagreb 1958, str. 271—278, sl. 5—8.

Beiträge zum Studium alter Goldschmiedewerke in Kroatien

1. Ein Kelch aus dem J. 1493 im Diözesanmuseum zu Djakovo

Im dortigen Museum ist ein Kelch aus der Kirche zu Bednja aufbewahrt. Der Kelch ist aus vergoldetem Silber getrieben, teilweise gegossen und graviert, mit einigen emaillierten Stellen. Auf dem Fuss wechseln 3 gravierte Heiligenbilder mit 3 gegossenen Reliefmedaillons ab. Die gravierten Medaillons stellen den hl. Oswald mit der Jahreszahl 1493, die Muttergottes mit Jesuskind und die hl. Margarete dar. In den gegossenen Reliefmedaillons sind Brustbilder des hl. Petrus, des hl. Johannes und der hl. Veronika dargestellt. Auf dem Nodus sind die Buchstaben ihesu auf grün emailliertem Hintergrud eingraviert.

Ivan Kukuljević, der den Kelch zuerst in seiner Inschriftensammlung (»Natpisi« . . ., Zagreb 1891, S. 4) veröffentlichte, hielt die Gestalt des hl. Oswald seines Attributs wegen für ein Corvinusbildnis. Es ist doch möglich, dass zur Zeit, als Johannes Corvinus im J. 1489 Herr von Zagorje wurde, die Auftraggeber bei der Anschaffung des Kelches für die Kirche in Bednja im J. 1493 mit Vorliebe die Gestalt des hl. Oswald — mit dem, einen Ring tragenden, Raben, der auch im Corvinuswappen erscheint — zum Zentralbild wählten und es mit der Jahreszahl besonders auszeichneten. In der zweiten Hälfte des 15. Jahrhunderts lebten in Zagreb und Varaždin bekannte und angesehene Goldschmiede, deren Werke noch nicht genügend erforscht sind. Es ist möglich, aber, dass der Kelch aus Bednja das Werk eines dieser heimischen Meister sein könnte.

2. Ein Genueser Rauchfass aus dem J. 1741 im Museum der Serben in Kroatien

Das silberne Rauchfass war im serbischen Kloster Gomirje bei Ogulin in Gebrauch. Der untere Teil ist 12 cm hoch und der Deckel 18 cm. Eine Inschrift aus dem J. 1741 ist am Rande des oberen Teiles des Deckels eingraviert. Ausserdem trägt diese Arbeit auch das Beschauzeichen Genuas aus d. J. 1741. Im Vergleiche mit zwei anderen Genueser Arbeiten (**G. Morazzoni**, »Argenterie genovesi«, Milano, o. J., Abb., 51 u. 53) einem Rauchfass vom Ende des 17. Jh. und einem anderen aus d. Mitte d. 18. Jh., auf welchem schon Rokokoelemente vorherrschen, werden die reifen, spätbarocken Ingetümllichkeiten des Exemplars aus Gomirje klar sichtbar. Dieses — in Jugoslawien seltene — Stück kann seiner kompositionellen Werte und seiner qualitätsvollen Arbeit wegen unter die, für ihre Art charakteristischen, fremden Werke in Kroatien eingereiht werden.

3. Werke des Radkersburger Goldschmiedes Adam Anton Fritz aus d. Mitte des 18. Jh. in Marija Bistrica, Zagreb und Varaždin

Ein wegen der Verfertigung eines Pastorale im J. 1754 geschlossener Vertrag des genannten Meisters mit dem Pfarrer von Marija Bistrica ermöglichte die Zuschreibung nicht nur dieses,

im J. 1756 beendeten und in Marija Bistrica noch erhaltenen Werkes dem Goldschmied **A. A. Fritz** aus Radkersburg, sondern auch eines im Rokokostile gearbeiteten Pastorale und eines Krucifix in der Schatzkammer der Zagreber Domkirche, eines Ziboriums in der St. Floriankirche zu Varaždin und eines Kelches in der Varaždiner Kirche des hl. Nikolaus. Die vier letzteren Werke tragen das Namenszeichen A. A. im Kreis und das Radkersburger Beschauzeichen aus d. Mitte des 18. Jh. Alle fünf Werke zeigen den Radkersburger Goldschmied als sehr tüchtigen Meister der auch im der Emailarbeit und dem Fassen der Edelsteine bewandert war. Es scheint, dass er auch der kroatischen Sprache kundig war, da der Vertrag mit ihm aus d. J. 1754 in kroatischer Sprache verfasst wurde.

4. Ein Kelch von Martin Ljubišić aus d. J. 1763 in Slavonski Brod

Im dortigen Franziskanerkloster zeichnen sich unter anderen älteren Goldschmiedearbeiten besonders ein Kelch des Augsburger Meisters Ludwig Schneider (nach dem Beschauzeichen vor 1706 gefertigt) und ein Rokokokelch des Ofener Goldschmiedes Martin Ljubišić aus. Die letztgenannte Arbeit ist aus vergoldetem Kupfer gemacht und mit der Inschrift: IOANNES GIVRICS C. F. PRO CONV. DIACOVENSI ANNO 1763 FACTVS APVD MARTINVM LYUBICICS IN AQUATICA BVDAE versehen. Martin Ljubišić ist ein gut bekanntes Mitglied der Ofener Goldschmiedezunft, dessen Werke dank den Forschungen ungarischer Kunstgeschichtler in den letzten Jahrzehnten veröffentlicht worden sind. (Vgl. besonders den Artikel von **Pataky Dénesné** in »Budapest Régiségei«, XIX, Budapest 1959, S. 222 ff, wo auch die ältere Literatur verzeichnet ist.) Die Mitglieder der genannten Zunft waren vom Ende des 17. Jh. bis zur Mitte des 18. Jh. vorwiegend Einwanderer aus den südslavischen Gebieten, welche sehr oft wieder Lehrlinge aus der Heimat oder eigene Söhne in die Zunft einschreiben liessen. Neben dem Broder Kelch sind auch einige andere Arbeiten südslavischer Goldschmiede welche in Ungarn lebten, für Kirchen im Heimatlande bekannt. Der Kelch aus Brod kann mit den Werken Zagreber Goldschmiede aus ungefähr derselben Zeit verglichen werden. Ljubišić wird von Pataky Dénesné unter die besten Ofener Goldschmiede der Mitte des 18. Jh. eingereiht. Weiteres Studium der erhaltenen archivalischen Angaben über die Mitglieder der Ofener Zunft und ihr Vergleich mit den Namenszeichen auf den noch zu erforschenden Werken in Jugoslawien und Ungarn wird wohl die Zuschreibung noch weiterer Werke den sehr zahlreichen Mitgliedern der Ofener Goldschmiedezunft ermöglichen.